

ЗМІСТ

Історія і теорія мови

1. Галунова Н. М. Фонетичні реакції в асоціативних полях українськомовних респондентів та українсько-російських білінгвів 3 – 5 років..... 5
2. Ємельяненко Г. В. Кількісна експресія як засіб актуалізації ірреально-модальних форм.....14
3. Кумеда О. П. Рефлекси праслов'янського проривного [g] у мові першодруків П. Куліша 21
4. Патlach Г. О. Метонімія як засіб створення каламбуру..... 27
5. Рижкова С. В. Інформаційно-комп'ютерні технології як засіб формування комунікативної іншомовної компетенції студентів на нефілологічних спеціальностях.....32
6. Світлична Т. В. Явище евфемії як об'єкт лінгвістичних досліджень.....40
7. Слободинська Т. С. До інтерпретації окремих термінів комплексної теорії моделей спілкування.....51

Семантика мовних одиниць

8. Вовчанська С. І. Функціональні характеристики німецької фахової мови маркетингу (на матеріалі спеціалізованих журналів).....62
9. Гурова О. М. Номінації зі значенням „старий чоловік” в українській мові (дід та інші).....70
10. Трифонов Р. А., Коваленко Ю. С. Номінативні одиниці з компонентом бізнес-: структурні й семантичні аспекти.....78

Діалектологія

11. Глуховцева К. Д. Узуальні та okazіональні діалектні явища в системі говірки.....89
12. Левенець О. Ю. Семантико-функційний аспект прислівників на позначення паравербальних дій настрою (на матеріалі українських східнословобожанських говірок).....99
13. Редько Є. О. Типи та способи номінування осіб в арго словобожанських сліпців (невлів).....107
14. Солодушко О. В. Семантичний аналіз зоономенів на позначення кличок корів (на матеріалі, зібраному в селах Дніпропетровської області).....113

Текст. Дискурс

15. Клещова О. Є. Мовностилістичні особливості пісень українського гурту „Океан Ельзи”.....122
16. Ковтун А. А. Вторинна номінація у творах Василя Стуса як дзеркало лінгвокреативного мислення н(а матеріалі релігійної лексики)..... 130
17. Литвинова Н. Б. Поетико-нарративна структура автобіографічної книги М. Матусовського „Сімейний альбом”.....138
18. Марфіна Ж. В. Архетип ‘спорідненість’ в асоціативно-образній структурі поетичної мови.....145
19. Музиченко Н. І. Лексико-граматична вербалізація жалю та болю у творчості Григора Тютюнника.....152
20. Шкіцька І. Ю. Специфіка вербалізації позитивної оцінки вмінь, здібностей, можливостей та заслуг адресата в ситуаціях маніпулювання.....161

Граматика

21. Ковальова Н. О. Функціональна перспектива допустового речення в науковій мові..... 169

Рецензії

Зеленько А. С. Рецензія на книгу М. В. Скаб „Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери” 174

Відомості про авторів   177

ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ КОМПЛЕКСНОЇ ТЕОРІЇ МОДЕЛЕЙ СПІЛКУВАННЯ

Теорія комунікації – міждисциплінарно-інтегративний науковий напрямок, у контексті якого спілкування людей витлумачують і досліджують як системний складник їхньої поведінки й діяльності.

Центральною проблемою цієї теорії є моделювання процесу взаєморозуміння людей у різноманітних комунікативних актах.

„Уявити собі мову, – стверджує Л. Вітгенштайн, – означає уявити деяку форму життя [Вітгенштейн 1985: 85]. Тут ідеться не про поетичну дефініцію мови, себто про те, що мова – це життя чи форма життя (хоча й дехто з поетів, а також і Йосип Бродський, уважають саме так). „Неважко уявити собі – пояснює свою думку Л. Вітгенштайн – мову, що складається тільки з військових наказів і рапортів. Чи мову, яка складається лише з питань і висловів ствердження або ж заперечення. І нескінченну множину інших мов” [Там само]. Кожна з таких мов окремо й усі вони загалом – це тільки частина життя й діяльності людей, і визначити цю частину – значить окреслити її місце у складі цілого.

З погляду лінгвістичної філософії Л. Вітгенштайна, для того щоб збагнути, що таке природна мова в її повному обсязі, необхідно проаналізувати множину всіх способів її використання в суспільному

житті. Життя сучасного соціуму різноманітне й різноаспектне, проте не хаотичне – у термінах теоретичної соціології його можна описати як функціонування складної, ієрархічно впорядкованої „системи систем”

(системи окремих диференційних соціальних систем, за термінологією Н. Лумана). Тому раціонально обґрунтованим, уважає Б. Городецький, є уявлення про специфічну системність природної мови, „маємо на увазі не лише членування мови на рівні, але й членування її на підмови – відносно незалежні функціонально-тематичні підсистеми” [Городецький 1989: 8]. Вивчення таких підсистем (функціональних стилів) має фундаментальне значення для лінгвістики, оскільки орієнтує науку на пізнання найглибших, соціальних основ мови, на розкриття зв'язків між мовою та потребами суспільства. З огляду на це проблема, розв'язувана в цій статті, є актуальною.

Перспективним напрямком у дослідженні функціональних різновидів мови, уважає Б. Городецький, варто визнати розбудову комплексної теорії моделей спілкування. Завданням цієї наукової розвідки є з'ясування основних термінів цієї теорії – спілкування, мовленнєве спілкування, комунікація, комунікативний акт, колектив. „Інтерес до моделей спілкування неухильно зростає і в теоретичній, і в прикладній лінгвістиці. Маємо на сьогодні цілу низку спеціальних теорій, які висвітлюють окремі аспекти спілкування: це прагматика в її численних тлумаченнях, теорія мовленнєвих актів, теорія мовленнєвої діяльності, теорія масової комунікації, теорія діалогових комп'ютерних систем, риторика й неориторика, теорія аргументації та ін. Тому важливим є розвиток комплексної теорії моделей спілкування, спрямованої на діяльнісний аспект мови з повним урахуванням психічного й соціального чинників. Ця теорія покликана моделювати комунікативну функцію мови, що традиційно вважають найважливішою. Прикладне значення такої теорії полягає у створенні єдиного фундаменту для різних додатків функціонально-лінгвістичних знань” [Там само: 13]. Сутність методу полягає в розбудові теоретичних моделей специфічних типів спілкування, характерних для різних галузей суспільного життя, із подальшим зіставним аналізом цих моделей. „Зрозуміло, що деякі моделі

дуже спрощують і роблять грубішою дійсність, але сукупність різних моделей, особливо з їхнім розвитком та уточненням, подаватиме вельми повну картину об'єкта (яким тут є комунікативна функція природної мови)" [Там само: 12]. Зіставний аналіз як необхідний компонент загальнонаукової системної методології уможливить виокремлення в різних теоретичних описах системоутворювальних ознак і зв'язків. Це сприятиме трансформуванню сукупності моделей у систему теоретичного знання про соціальні основи функціонування мови.

Для зіставного аналізу двох типів спілкування, наприклад, наукового й розмовно-побутового, і, відповідно, для порівняння комунікативних характеристик двох функціональних стилів мови необхідно уточнити зміст вихідних понять міждисциплінарної теорії

Лінгвістика № 3 (30), 2013

53

моделей спілкування. До сьогодні контекст аналізу уможливив використання термінів „спілкування”, „комунікація”, „мовленнєве спілкування” як взаємозамінних. Зараз оптимально диференціювати зміст цих понять, якщо йтиметься про ті умови функціонування мови, які теоретично відображені й можуть бути осмислені в соціальній філософії, соціальній психології та когнітивних науках (cognitive sciences).

У максимально загальному, соціально-філософському розумінні спілкування витлумачують як процес взаємодії між індивідами і/чи соціальними групами, „у яких відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями й навичками, а також результатами діяльності” [Буева 1983: 447]. Спілкування „змушене”, як зауважують філософи, суспільним способом життєдіяльності людей, суспільним розподілом праці й функцій; водночас спілкування –

необхідна умова соціалізації людини, один із найістотніших чинників, що окреслюють розвиток її особистісних якостей. „У спілкуванні, – зауважує відомий російський фахівець у царині соціальної філософії та філософії освіти Л. Буєва, – індивід отримує не лише інформацію, не тільки формує способи розумової діяльності, але й за допомогою наслідування й запозичення, співпереживання й ідентифікації засвоює людські емоції, почуття, форми поведінки...” [Там само: 448].

Спілкування є передумовою формування в соціумі надіндивідуальних суб'єктів соціальної дії – груп, колективів, організацій. „У процесі спілкування досягається необхідна організація та єдність дій індивідів, що входять у групу, здійснюється раціональна, емоційна й вольова взаємодія індивідів, формується спільність почуттів, настроїв, думок, поглядів, може бути досягнуто взаєморозуміння й узгодженість дій, згуртованість і солідарність, які характеризують групову й колективну діяльність [Там само: 448]. Отже, у соціальній філософії поняття „спілкування” належить до основних поряд із поняттями „діяльність”, „особистість”, „соціальна взаємодія”, „соціальна група”. Характерним є те, зазначає Г. Андреева, що К. Маркс спеціально вживав німецьке слово *Verkehr* для того, щоб підкреслити значеннєвий зв'язок понять „спілкування”, с„пільність”, г„ромадськість” („соціальність”), а англійським словом *communication* послуговувався для позначення безпосереднього чи опосередкованого (наприклад, як письмове звертання до деякої потенційної аудиторії) мовленнєвого контакту [Андреева 1980: 91]. Незважаючи на те, що в сучасній англійській науковій літературі (а англійська є сьогодні мовою наукової комунікації) послуговуються тільки терміном *communication*, є сенс принаймні в деяких контекстах розрізняти поняття „спілкування” і „комунікація”. Зокрема потрібно враховувати, по-перше, що комунікація як система актуалізованих за допомогою мовної діяльності й додаткових знакових засобів соціальних контактів є частиною (підсистемою) спілкування в широкому розумінні.

Із тривіального погляду, наприклад, абсолютно очевидно, що завершити

Лінгвістика № 3 (30), 2013

54

розмову – це не те саме, що закінчити спілкування. По-друге, необхідно брати до уваги те, що прийняті в суспільстві форми спілкування істотно окреслюють формальні та змістові параметри комунікативних актів. Відповідно, комунікація як актуалізований соціальний контакт не зводиться тільки до обміну інформацією – радше інформаційну взаємодію суб'єктів комунікативного акту слід аналізувати як один із чинників, що детермінують їхні спільні соціальні й когнітивні дії. Реакцією на мовленнєвий акт може бути зміна „когнітивного світу” чи фізична дія респондента (наприклад, виконання команди військовими). Із соціально-психологічного погляду, спілкування – це процес, у якому може бути реалізовано міжособистісні та соціально-рольові взаємини між людьми.

У міжособистісному спілкуванні формуються інтерактивні за їхньою сутністю психолого-когнітивні механізми самоконтролю членів групи над індивідуальною поведінкою. Дія цих механізмів продукує складну систему взаємних очікувань і взаємних оцінок, на основі яких формується структура міжособистісних стосунків у групі. Функціональні аспекти спілкування окреслені включенням членів групи в загальну діяльність або ж їхнім включенням у деяку загальну ситуацію чи соціальний процес, а також формуванням системи загальних цінностей, від рівня присвоєння яких членами групи залежить їхня згуртованість. Міжособистісне спілкування конструктивне, якщо сприяє згуртованості групи, і деструктивне – у протилежному випадку. З огляду на це в термінах соціальної психології можна показати теоретичну відмінність між поняттями „спілкування” та „комунікація”. Структура

міжособистісного спілкування розбудовується на основі взаємних оцінок суб'єктів як особистостей. Суб'єктом конкретного комунікативного акту є не особистість, а радше „когнітивний світ” людини – деяка актуалізована в цей час сукупність думок й оцінок. З огляду на це комунікація може будуватися й на основі неправильно сприйнятої інформації, негативних настроїв і хибних припущень. Тому, як доводить практика, невдалі комунікативні акти не завжди призводять до порушень у структурі міжособистісного спілкування й міжособистісних взаємин, що склалися.

У соціально-рольовому спілкуванні функції учасників закріплені культурною традицією або визначені відповідними соціальними інститутами. Провідними ціннісними регуляторами індивідуальної активності тут є рівень мотивації (матеріальні інтереси, престиж, влада, самореалізація); спрямованість особистісного самоствердження („вертикальна” – прагнення досконалості, підвищення компетентності, „горизонтальна” – прагнення переваги над членами групи), а також рівень суспільного визнання або ж оцінка „авторитетними” людьми особистого внеску в спільно організовану діяльність. Рольове спілкування ефективно тією мірою, якою воно сприяє ефективній

Лінгвістика № 3 (30), 2013

55

діяльності соціальної групи, наприклад, успішному вихованню дітей у сім'ї чи продуктивній роботі професійної спільноти.

За реальних умов громадського життя міжособистісні й соціально-рольові стосунки та відповідні їм типи спілкування переплітаються в різноманітних конфігураціях і взаємно впливають один на одного.

Водночас підвищення якості обох типів спілкування й гармонізацію двох „рядів” громадських стосунків аналізують сьогодні як основну соціальну

умову розвитку групової (колективної) діяльності. Тут необхідно навести приклад відмінності між значеннями повсякденного слова й наукового терміна. У розмовно-побутовому стилі лексемою колектив прийнято називати будь-яку сукупність людей, що працюють в одній організації чи в будь-якому її структурному підрозділі. У соціальній психології, точніше в теорії діяльнісного опосередкування міжособистісних взаємин, термін колектив означає „особливий тип міжособистісних стосунків, які окреслені високою згуртованістю як ціннісно-орієнтаційною єдністю, колективістським самовизначенням (на відміну від конформності – нонконформності, яка проявляється в групах низького рівня розвитку), колективістською ідентифікацією, соціально цінним характером мотивації міжособистісного вибору, високою референтністю членів колективу стосовно один одного, об'єктивністю в накладанні й прийнятті відповідальності за результати соціальної діяльності” [Психологія 1990: 166]. Інакше кажучи, у дискурсі науки слово колектив має функціонально-стильову омонімію (Н. Васильєва) – настільки велика різниця між його значеннями в тривіальному й науковому контекстах. Як рольове, так і міжособистісне спілкування реалізується як система послідовних чи подекуди одночасних комунікативних дій, що мають знаково-інформаційну природу та спрямовані на партнерів із комунікації з метою певного, раніше запланованого впливу на них. Кожна комунікативна дія може бути здійснена за допомогою знакових засобів і водночас сама є знаком, інтерпретація якого уможлиблює, по-перше, установлення адресата дії і, по-друге, кваліфікацію цієї дії як початку, продовження чи завершення ситуативного соціального контакту. Локалізований у часі й обмежений умовами конкретної ситуації соціальний контакт, поданий як обмін комунікативними діями між суб'єктами спілкування, або, в окремих випадках, як односторонній знаково-інформаційний вплив на уявлювану аудиторію, називають комунікативним актом. Розбудова типології та теоретичний

(ідеалізований) опис окремих типів комунікативних актів становить основний зміст теорії моделей спілкування.

Відповідно до кількості комунікативних дій розрізняють комунікативні акти елементарні та неелементарні, а залежно від послугування мовними засобами – мовленнєві, немовленнєві та комбіновані. До немовленнєвих комунікативних актів належать, наприклад, рукостискання під час зустрічі, аплодисменти, танець чи гра в

Лінгвістика № 3 (30), 2013

56

шахи. У контексті теорії моделей спілкування терміни „мовленнєве спілкування” та „мовленнєва комунікація” функціонують як синоніми. Зasadничою формою мовленнєвого спілкування є діалог – обмін змістовно пов’язаними висловленнями (мовленнєвими творами – МТ). Висловлення ж у контексті діалогу прийнято називати реплікою. „Монолог є значною мірою штучною мовною формою..., справжнє своє буття мова виявляє лише в діалозі” [Якубинский 1986: 31]. Цей погляд поділяє М. Бахтін: „Складні за своєю структурою і спеціалізовані твори різних наукових і художніх жанрів при всій їхній відмінності від реплік діалогу за своєю природою є такими самими одиницями мовленнєвого спілкування... Твір, як і репліка діалогу, установлений на відповідь іншого (інших), на його активне відповідне розуміння, що може набувати різних форм... Твір – ланка в ланцюжку мовленнєвого спілкування...” [Бахтин 1986: 445].

Полілог – мовленнєве спілкування більше двох осіб – так само, як і діалог, послідовність висловлень-реплік (висловлення, що звучать синхронно, сприймаються як перешкода для комунікації – тоді полілог зазвичай розривається на кілька діалогів). „Кількість мовців (два або ж більше двох), – зазначає Т. Винокур, – не є диференційною ознакою

опозиції „діалог-полілог”: елемент „діа” (грецьке – через) вказує на їхню спільну ознаку – зміну ролей мовців і слухачів на противагу монологові” [Винокур 1990: 381]. І все-таки розмова двох людей у присутності третьої особи відрізняється від бесіди тет-а-тет. Відмінність полягає в тому, що кожен учасник полілогу формує свої комунікативні дії (передовсім висловлення-репліки) з урахуванням наявності в комунікативному акті третьої суб’єктної позиції, що відсутня в діалозі. Ця позиція тимчасового, ситуативного „арбітра”, який, по-перше, має можливість вербально чи невербально позначити своє ставлення до того, що і як сказано, ставлення, яке має значення для інших учасників комунікації. І, по-друге, що ще важливіше, „арбітр” має можливість і право висловити власне розуміння змісту комунікативних дій партнерів, свою оцінку цих дій і комунікативного акту загалом. З огляду на це полілог відрізняється від діалогу архітектонікою комунікативного акту – можливістю для кожного з його учасників займати послідовно одну з трьох (а не з двох, як у діалозі) суб’єктних позицій у комунікативній, соціальній за її сутністю, взаємодії. Ці три позиції наявні за будь-якої кількості учасників полілогу й за будь-якого розподілу ролей між суб’єктами мовленнєвого спілкування.

Суб’єкт полілогічного мовленнєвого спілкування може не брати участі в спільній розмові, але неодмінно має бути суб’єктом соціального контакту – його право сприймати, інтерпретувати й оцінювати дії (мовленнєві акти) інших учасників комунікації не повинне ставитися під сумнів. Тому, зокрема, діалог „при свідках” за нормальних соціальних умов перетворюється на полілог. Навіть якщо в розмові беруть участь тільки дві особи, їхня мовленнєва поведінка в присутності „третьох” осіб

змінюється – вони намагаються бути переконливими, послідовними та раціональними в аргументації, стриманими у вияві емоцій, ретельно дотримуватися правил мовленнєвого етикету. Сутність полягає в тому, що „третя” особа має якийсь особливий авторитет для учасників діалогу – зміна їхньої мовленнєвої поведінки відбувається лише через наявність у комунікативному акті „абстрагованої” суб’єктної позиції та пов’язаної з нею можливістю „зовнішньої” оцінки дії комунікантів. Третя суб’єктна позиція (яку в полілозі можуть водночас займати кілька осіб) уводить у контекст спілкування так зване відношення референтності, що пов’язує кожного суб’єкта комунікації з актуалізованою соціальною роллю й, отже, із відповідною системою норм, цінностей і правил поведінки [Психологія 1990: 339], наприклад, присутність дитини під час розмови батьків „нагадує” їм про їхні статуси й деякою мірою змінює їхню мовленнєву поведінку; присутність адвоката на допиті підозрюваного примушує слідчого ретельно дотримуватися процесуальних норм та ін. Третя позиція може бути присутньою в розмові лише „віртуально” – тоді діалог ведуть за комунікативними правилами полілогу, наприклад, коли двоє в розмові переходять на „офіційний тон”, вони добирають висловлення-репліки так, начебто їхній діалог відбувається в присутності „вагомого спостережника” чи „рбітра”. Загалом вагомість „зовнішнього”, інтерсуб’єктивного оцінювання комунікативних дій, готовність учасників діалогу коригувати власне висловлення відповідно до прогнозованих очікувань „спостережника” свідчить, по-перше, про соціокультурну детермінацію людського спілкування і, по-друге, про те, що прийняті в тому чи тому соціумі норми спілкування окреслюють, принаймні в загальних рисах, правила мовленнєвої комунікації.

Тут варто враховувати методологічне зауваження відомого філософа та психолога Л. Франкла (1877 – 1950) про роль емпіричного знання в соціогуманітарних науках. Зауважимо, що які б норми, правила чи ритуали не існували в тій чи тій соціальній системі, завжди

знайдуться люди, готові за названих умов їх порушити. Іноді, наприклад, у періоди так званої аномії, порушення раніше прийнятих норм набуває масового характеру. Водночас, підкреслює Л. Франкл, проста констатація факту тут не є достатньою підставою для теоретичного висновку про зміну значення механізмів регуляції суспільного життя. Предметом будь-якої соціогуманірної науки є, нарешті, правила, що регламентують ту чи ту галузь життя й діяльності людини.

Констатувальний, неупереджений опис цих правил, їхня емпірична класифікація й систематизація є лише першим кроком у науковому пізнанні. Емпіричного знання недостатньо для прогностичної функції науки, для її застосування в управлінні соціальними процесами.

Наступний крок – створення ідеалізованої теоретичної моделі, яка відображає найістотніші, системні характеристики конкретної царини людської діяльності – моделі її раціональної організації. Така модель уможлиблює відрізнити правила, збереження яких зумовлене тільки

Лінгвістика № 3 (30), 2013

58

консервативною культурною традицією, від правил, порушення яких неминуче призводить до деструктивних для цього виду діяльності наслідків, наприклад, до першого виду правил, зазначає Т. Винокур, належать чинні в деяких народів правила мовленнєвої комунікації, які забороняють жінкам брати участь у розмові чоловіків, далеким родичам і стороннім – у розмові близьких родичів та ін. [Винокур 1990: 381].

Виокремлення другого виду правил (тобто раціональних правил, що забезпечують ефективність діяльності) є основним завданням фундаментальної теорії спілкування.

Емпіричне дослідження й теоретичний опис різних порушень цих правил і становлять сьогодні зміст окремої допоміжної науки – теорії

комунікативних невдач. Отримані в цій галузі наукові результати мають допоміжне значення для соціології, соціальної психології, психотерапії, педагогіки, теорії управління організаціями. Надзвичайно важливою, уважає Б. Городецький, теорія комунікативних невдач є для різноманітних лінгвістичних дисциплін і передовсім для комп'ютерної лінгвістики, покликаної розбудувати теоретичні основи для нових технологій автоматичної розробки великих масивів текстів. „Фактично всі праці, – зауважує Б. Городецький, – зі складання алгоритмів і програм для аналізу й синтезу тексту спрямовані на попередження, виявлення чи подолання комунікативних невдач. Вивчення цієї проблеми уможливорює рельєфне бачення найуразливіших місць у моделях спілкування, накреслення першочергових завдань й методів їх розв'язання” [Городецький 1989: 21]. Тут науковець звертає увагу на характерний для сучасної соціогуманітарної науки двосторонній зв'язок між фундаментальними й допоміжними дослідженнями. У першій половині ХХ століття допоміжні науки переважно вивчали адаптацію фундаментального знання до розв'язання практичних проблем у царині соціальних відносин, освіти, культури (найчастіше з цією метою послуговувалися психоаналізом і загальною теорією поведінки). Починаючи з другої половини ХХ століття допоміжна наука нарівні з фундаментальною бере участь у „продукуванні” нового знання. Зокрема допоміжні за їхнім епістеміологічним статусом дослідження в галузі комп'ютерної лінгвістики виконують для міждисциплінарної теорії комунікативних невдач (КН) функції окреслення нових проблем і формування евристично цінних гіпотез. Надалі ж теорія КН виконує аналогічні функції для загальної і також міждисциплінарної теорії спілкування, яка вже належить царині фундаментальної науки. Водночас теорія КН досліджує причини комунікативних невдач різних типів і ставить за мету розбудову стратегій їх попередження, отже, розв'язує одну з проблем, заради якої створює теоретичні моделі спілкування.

У наукових і філософських текстах термін комунікація та його похідні використовують у різних значеннях: біологи аналізують комунікативні процеси в спільнотах тварин, інженери розглядають комунікації, маючи на увазі шляхи повідомлення або ж різні сітки

Лінгвістика № 3 (30), 2013

59

технічних устаткувань, філософи вводять поняття екстенційної комунікації та ін. У функціональній лінгвістиці, що зорієнтована на пізнання комунікативної функції мови, цей термін застосовний у двох значеннях. Вузьке розуміння терміна комунікація (перше словникове значення англійського слова communication) витлумачують як обмін словесними повідомленнями, тобто як вербальне або мовленнєве спілкування. У широкому значенні цей термін розглядають як похідний від латинського слова communicare – „установлювати зв’язок, робити загальним, брати участь у загальній справі”, відповідно, воно збігається з українським словом спілкування. Зауважимо, що в українській мові термін комунікація вживають замість слова спілкування тоді, коли потрібно підкреслити неповсякденний характер контексту, наприклад, цей термін є вдалим у науковій статті чи монографії (тут спостерігаємо бажання науковців різних країн наблизити національну наукову термінологію до латині або до англійської мови як міжнародної мови науки). Мовленнєва комунікація є лише одним з аспектів чи системоутворювальних складників спілкування, що аналізують як „складний, багатоплановий процес становлення й розвитку контактів між людьми, який породжений потребами у спільній діяльності й містить обмін інформацією, розбудову єдиної стратегії взаємодії, сприймання й розуміння іншої людини” [Психологія 1990: 244]. У функціонально-лінгвістичних дослідженнях розрізнення широкого й вузького значення

терміна „комунікація” необхідне передовсім для теоретичної експлікації змісту висловлення в контексті комунікативного акту. Беручи до уваги аргументацію М. Бахтіна, зазначаємо, що будь-який МТ, чи то репліка в „живому” діалозі, чи опублікований художній твір, рекламне оголошення чи текст угоди, можна вважати елементом комунікативної ситуації. Отже, створення теоретичних моделей, що репрезентують залежність змісту МТ від різних параметрів комунікативної ситуації, і навпаки, вплив МТ на зміну цієї ситуації, становить інтерес для дослідників у царині функціональної граматики, а також для таких „синтетичних” дисциплін, як психолінгвістика, соціолінгвістика й сучасна лінгвістика тексту. Розбудова комунікативної теорії змісту МТ потребує докладного методологічного аналізу міждисциплінарних взаємозв’язків між функціональною лінгвістикою та теорією спілкування, узятих у єдності їхніх фундаментальних і допоміжних аспектів, і це накреслює перспективи подальших наукових пошуків.

Література

Андреева 1980 – Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 398 с.; Бахтин 1986 – Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1986. – 541 с.; Буева 1983 – Буева Л. П. Общение / Л. П. Буева // Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1983. – С. 447 – 448; Винокур 1990 – Винокур Т. Г. Полилог /

Лінгвістика № 3 (30), 2013

Т. Г. Винокур // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 381; Витгенштейн 1985 – Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн ; пер. с нем.

С. А. Крылова // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16.

Лингвистическая прагматика : сб. / сост. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой и Е. В. Падучевой ; общ. ред. Е. В. Падучевой. – М. : Прогресс, 1985. – С. 79 – 128; Городецкий 1989 – Городецкий Б. Ю. Компьютерная лингвистика : моделирование языкового общения / Б. Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIV. Компьютерная лингвистика : пер. с англ. / сост., ред. и вступ. ст. Б. Ю. Городецкого. – М. : Прогресс, 1989. – С. 5 – 31; Психология 1990 – Психология : слов. / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.; Якубинский 1986 – Якубинский Л. П. Язык и его функционирование : избр. работы / АН СССР. Отд-ние лит. и яз. ; отв. ред. А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1986. – 207 с.

Слободинська Т. С. До інтерпретації окремих термінів комплексної теорії моделей спілкування

У статті, інтердисциплінарній за своєю сутністю а(вторка послуговується надбаннями кількох наук – комплексної теорії моделей спілкування, лінгвістичної філософії, психології), – подано інтерпретацію понять спілкування, мовленнєве спілкування, комунікація, комунікативний акт, колектив, що є засадничими для вивчення особливостей спілкування людей. Аналізовані терміни розглянуто в широкому й вузькому розумінні.

Термін „комунікація” витлумачено як систему актуалізованих за допомогою мовної діяльності й додаткових знакових засобів соціальних контактів. Констатовано, що створення теоретичних моделей, які репрезентують залежність змісту висловлень від різних параметрів комунікативної ситуації, і навпаки, вплив висловлень на зміну цієї ситуації, становить інтерес для дослідників у царині функціональної граматики, а також для таких с„интетичних” дисциплін, як психолінгвістика, соціолінгвістика й сучасна лінгвістика тексту.

Ключові слова: теорія моделей спілкування, спілкування, комунікація, комунікативний акт, колектив, діалог, полілог.

Слободинская Т. С. К интерпретации отдельных терминов комплексной теории моделей общения

В статье, интердисциплинарной по своему характеру (автор использует данные нескольких наук – комплексной теории моделей общения, лингвистической философии, психологии), подается интерпретация понятий общение, речевое общение, коммуникация, коммуникативный акт, коллектив, которые являются центральными для изучения особенностей общения людей. Анализированные термины рассматриваются в широком и узком смысле.

Лінгвістика № 3 (30), 2013

61

Термин ко„ммуникация” истолкован как система актуализированных при помощи языковой деятельности и дополнительных знаковых средств социальных контактов. Констатировано, что создание теоретических моделей, репрезентирующих зависимость содержания высказываний от различных параметров коммуникативной ситуации, и наоборот, влияние высказываний на изменение этой ситуации, составляет интерес для исследователей в области функциональной грамматики, а также для таких с„интетических” дисциплин, как психолінгвістика, соціолінгвістика и современная лингвистика текста.

Ключевые слова: теория моделей общения, общение, коммуникация, коммуникативный акт, коллектив, диалог, полилог.

Slobodynska T. S. To the Interpretation of Some Terms of the

Complex Theory of Communicative Models

The author uses achievements of some sciences: complex theory of communicative models, linguistic philosophy, psychology. The article presents the interpretation of the concepts communication, speech communication, communicative act, collective, which are basic for the research of the peculiarities of people's communication.

The aim of this scientific exploration is to determine the key terms of this theory – conversation, speech communication, communication, communicative act, and collective. The author notes, that the context of analysis enabled the use of the terms „conversation” („спілкування”), „communication” („комунікація”), „speech communication” („мовленнєве спілкування”) as interchangeable. Now it is optimally to differentiate the content of these concepts, if we shall consider functioning of those conditions of language, which theoretically are displayed and can be conceptualized in social philosophy, social psychology and cognitive sciences.

Scientists emphasizes that communication as an actualized social contact is not limited to information exchange – rather the information interaction of subjects of the communicative act should be analyzed as one of the factors, which determine their common social and cognitive actions. According to the actual conditions of social life interpersonal and social role-play playing relationships and their corresponding types of communication intertwine in various configurations and mutually affect each other. At the same time improving the quality of both types of communication and harmonization of the two „rows” of social relationship are analyzed today as the basic social conditions for the development of group (collective) activities.

Key words: theory of communicative models, communication, communicative act, collective, dialogue, polilogue.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2013 р.

Прийнято до друку 27.12.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

Лінгвістика № 3 (30), 2013

62

СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ